

Stad 3.2

of hoe gezinnen de stad opnieuw uitvinden

De stad is weer in trek bij gezinnen. Jarenlang trokken ouders die zich dat financieel konden veroorloven de stad uit, kinderen groeiden op in de suburbs. Maar met meer mogelijkheden voor werk, cultuur en consumptie is de stad weer in beeld. Bij gezinnen voor wie dit financieel mogelijk is. Er is ook een andere groep die financieel gezien geen keuze heeft. Zij blijven noodgedwongen in de stad. Wat betekent deze hernieuwde aandacht voor het ontwerpen aan de stad?

Gezinnen hebben altijd in de stad gewoond. In de vooroorlogse stad (1.0) woonden huishoudens met kinderen en anderen naast elkaar, maar eigenlijk waren er niet zoveel verschillende huishoudens. Jongeren bleven thuiswonen tot ze een huwelijkspartner gevonden hadden met wie zij zelf een gezin konden starten. De stad 1.0 wordt nu nog vaak aangehaald als het prototype van een geïntegreerde omgeving: wonen, werken en tal van andere activiteiten liepen kriskras door elkaar.¹ Vanaf de jaren 1960 kwam daarin verandering. De oude stad werd als vol, onveilig en onhygiënisch gezien. Geen goede plek om kinderen te laten opgroeien. Een massale suburbanisatie kwam op gang en het waren vooral gezinnen die het zich konden veroorloven, die de stad uittrokken. Zij verhuis-

den naar de overloopkernen en later de Vinex-wijken van Nederland. Het aantal kinderen in de stad liep sterk terug met een dieptepunt ergens midden jaren 1980. In de woorden van Ward² werd de suburb de *child rearing*-sector van de samenleving. En de stad, die ontwikkelde zich tot een woonmilieu voor vooral kinderloze huishoudens: studenten, alleenstaanden en koppels zonder kinderwens. Het wegtrekken van grote groepen gezinnen sloeg gaten in het sociale weefsel van de stad. Niet alleen sociaal ging het slecht met de stad, ook fysiek. Wie nu kijkt naar de stad uit de jaren 1960 en 1970 ziet een stad waar veel onbewoonbaar verklaarde woningen zijn, waar het achterstallig onderhoud van straten en pleinen opvalt en waar de armoede van de bewoners die niet (konden) wegtrekken pijn doet aan je ogen.³ De stad 2.0 was haar oude charme verloren, zonder dat er veel goeds voor in de plaats was gekomen.

Stadsvernieuwing 3.0

Deze constatering werd breed gedeeld en vormde de start voor een proces van stadsvernieuwing dat het tij zou moeten keren. Tegelijkertijd veranderde de werkgelegenheid in de stad drastisch. De oude maakindustrie, de haven en andere industriële werkgelegen- >>

heid maakten plaats voor de nieuwe, schone, werkgelegenheid van dienstverlening, cultuur en toerisme. Dat gebeurde niet zonder slag of stoot, maar langzamerhand – we weten het allemaal – is de stad er weer bovenop gekomen. Woningen, winkels, straten, pleinen en parken zijn opgeknapt, nieuwe voorzieningen gebouwd. De grote stad is niet langer een armoede-eiland binnen een rijkere gesuburbaniseerde regio. De nieuwe stad (3.0) raakt weer in trek bij grote groepen middenklassebewoners vanwege de concentratie van nieuwe werkgelegenheid en ook vanwege mogelijkheden voor cultuur en consumptie.⁴ Aanvankelijk waren het vooral de jonge professionals voor wie stedelijk wonen bijna een must bleek te zijn. Een deel van deze groep kreeg kinderen en besloot dat dat geen reden was om te vertrekken; zij transformeerden van young urban professional (Yuppie) naar young urban professional parent (Yupp). En waar het jarenlang zo was dat gezinnen die het zich konden veroorloven de stad verlieten, geldt nu het omgekeerde. De nieuwe gezinsstad (3.1) is mooier maar ook duurder geworden en daarmee moeilijker toegankelijk voor minder bemiddelde gezinnen.

Heroriëntatie

De huidige stedelijke oriëntatie van gezinnen blijkt een globaal verschijnsel dat zich vooral in en nabij de binnensteden van grote steden manifesteert. Met het opknappen van Manhattan is daar ook het aandeel jonge gezinnen toegenomen. Hetzelfde geldt voor Prenzlauerberg in Berlijn, delen van Londen, Parijs en Stockholm. Nederlands onderzoek laat zien dat een belangrijke motivatie om in de stad te willen wonen, samenhangt met de veranderde taakverdeling binnen huishoudens. Nu ook moeders massaal op de arbeidsmarkt aanwezig zijn, worden de 'oude' tijdruimtelijke eisen die aan een woonmilieu gesteld moeten worden weer meer urgent. Vooral

moeders zien een stedelijke woonplek als een voorwaarde voor het dagelijks combineren van zorg en carrière. Interessant is dat cijfers laten zien dat stedelijk wonen vrouwen inderdaad een steuntje in de rug geeft. In de grote steden werken vrouwen meer uren dan elders en werken mannen vaker parttime.⁵ Dat maakt het combinatie-huishouden met een min of meer symmetrische taakverdeling tussen moeders en vaders tot een veel bestaande praktijk.

Differentiatie

Dit alles betekent overigens niet dat alle gezinnen in de stad (willen) blijven wonen. De nieuwe ontwikkeling van stedelijke middenklassegezinnen duidt veel meer op een differentiatie van woonwensen. Niet voor elk gezin is het huisje, boompje, kindje in de suburb het ultieme ideaal. Het zijn met name huishoudens met een sterke culturele oriëntatie/opleiding die aan de stad verknocht raken.⁶ En daarnaast is er de grote groep van met name migrantengezinnen die veel minder keus hebben en soms wel of niet tot een positieve keuze komen voor stedelijk wonen.

De nieuwe stadsgezinnen kiezen voor de stad en willen graag stedelijk wonen, maar toch een beetje anders dan de huishoudens zonder kinderen. Waar in Amsterdam de Pijp heel populair is onder Yuppies, is die wijk dat niet voor Yupps. De laatsten prefereren net iets meer rust en ruimte zoals die in bijvoorbeeld de Amsterdamse Watergraafsmere wel aanwezig is. Zij zoeken stedelijkheid in de luwte.⁷ Een aantrekkelijke buurt is een buurt met brede stoepen, grotere woningen en vooral ook andere gezinnen met kinderen. Speelkameraadjes zijn belangrijk en dat geldt ook voor voorzieningen gericht op kinderen van scholen, tot sportvelden en speeltuinen. Tegenwoordig gaat die lijst verder. En zo komen we aan bij de stad 3.2.

Eigen stempel

Zukin⁸ ziet in veel westerse steden een proces van upgrading dat vooral zichtbaar wordt in het straatbeeld van binnensteden: nieuwe winkels, hip straat meubilair, een groter aanbod van eetgelegenheden, meer ruimte voor terrassen, ruim baan voor fietsers, beter onderhouden groen, nieuwe galeries en musea. Het gaat, kortom, om processen van commerciële en culturele gentrification. In buurten waar zich veel gezinnen vestigen, zien wij deze ontwikkelingen ook, maar krijgen ze een geheel eigen signatuur, zoals recent Amsterdams onderzoek laat zien.⁹ Gezinnen blijken als consumenten van de stedelijke ruimte een eigen stempel te drukken op hun stedelijke leefomgeving en zij zijn daarbij niet alleen als consument maar ook als producent actief. Dit wordt zichtbaar in de ontwikkeling van een aanbod van voorzieningen dat nauw aansluit op de behoeften van deze groep. Dat aanbod kan samengevat worden in drie typen: kindgerichte voorzieningen, gezinsgerichte voorzieningen en een kind/gezinsvriendelijke openbare ruimte.

Kindgerichte voorzieningen zijn specifiek gericht op kinderen en variëren van kinderkledingwinkels, tot kinderopvangvoorzieningen en kindervrijtijdsclubs. Vooral het aanbod van voorzieningen voor de vrijetijdsbesteding van kinderen groeit sterk. Waar dit aanbod vanouds in Nederland georganiseerd is door verenigingen (met name waar het sportvoorzieningen betreft) blijken tal van commerciële partners dit aanbod mede te zijn gaan verzorgen. Ondernemers bieden een variëteit van vrijetijdsactiviteiten van cursussen yoga, muzieklessen en kookclinics tot talencursussen en huiswerkbegeleiding aan. De leefsituatie van het stedelijke middenklasse gezin die wel over geld, maar veel minder over tijd beschikt, wordt weerspiegeld in het aanbod. >>

Cursussen voor kinderen moeten aantrekkelijk zijn voor de kinderen, maar ook ouders kunnen ontlasten. Een goed voorbeeld hiervan is een nieuw geopende muziekwinkel recht tegenover een basisschool in Amsterdam. Kinderen hoeven maar de straat over te steken om hier cursussen te kunnen volgen. Zij kunnen dat doen na schooltijd (verlengde schooldag) of tussen de middag en hun ouders hoeven hiervoor niet eerder uit hun werk te komen. Zo'n vorm van muziekonderwijs is populairder dan de aloude muziekschool die voor veel gezinnen niet in de buurt is. Sommige sportverenigingen hebben ook begrepen dat een combinatie van sporten en opvang aantrekkelijk is en bieden in een pakket naschoolse opvang en trainingslessen aan.

Gezinsgerichte voorzieningen zijn algemene voorzieningen die in hun aanbod specifiek rekening houden met de wensen van gezinnen en kinderen. Het kan hier gaan om winkels met een apart segment voor kinderen zoals een boekwinkel met veel kinderboeken of een catering die reclame maakt met gezonde (biologische) maaltijden die ook nog eens lekker wordt gevonden door kinderen. In de horeca zijn gezinnen een steeds belangrijker doelgroep geworden. Ondernemers hebben ontdekt dat gezinsvriendelijke restaurants een gat in de markt zijn. Met een aanbod van kinderstoelen, spelletjes, kleurstiften, kinderboeken en soms zelfs een hele speelhoek worden gezinnen binnengelokt. Koffiegelegenheden putten zich uit in het aanbieden van babyccinno's om ouders en kinderen samen te laten genieten. Ook deze ontwikkeling valt te begrijpen vanuit de positie van de nieuwe gezinnen. Het werkend ouderschap maakt de tijd die besteed kan worden aan kinderen beperkt en het streven is er op gericht om de tijd samen dan ook op een leuke manier door te brengen: *family quality time*. Kinderen vinden het leuk om uit eten te gaan, ouders voelen zich ontlast want

ze hoeven niet te koken en de horeca-uitbaters proberen dit alles te faciliteren om er geld mee te verdienen.

Sociaal weefsel

Onderzoek laat zien dat de opkomst van kind- en gezinsvriendelijke ruimten voor een deel is gestart door de betrokkenen zelf. Het gaat vaak om moeders en vaders die een bepaalde voorziening missen in hun eigen buurt en die dan zelf opstarten. Zij zijn goed opgeleid en weten hoe ze dat moeten doen. En ze kunnen hierbij handig gebruik maken van hun netwerk, weten precies wat ouders en kinderen uit hun omgeving willen en komen daar aan tegemoet. En al die nieuwe voorzieningen blijken net als de aloude speeltuin perfecte locaties om te netwerken, informatie uit te wisselen en sociale ontmoeting te bewerkstelligen. In de stad 3.2 wordt het sociale weefsel van de stad weer gedeeltelijk hersteld.

Commerciële initiatieven zijn niet de enige veranderingen in de stad 3.2. Ook culturele initiatieven, festivals, concerten en tentoonstellingen putten zich uit om de nieuwe gezinnen te bedienen. En ook het publieke domein verandert. Gentrification-processen bewerkstelligen dat parken een opknappbeurt krijgen of zelfs uitbreiden. Gezinnen met kinderen behoren tot de enthousiaste gebruikers van al dat frisse groen. En ook daarmee drukken zij een stempel op de vormgeving van de stad. Bij de (her)inrichting van parken zijn gezinnen een duidelijke partij. Geen park meer waar geen speelgelegenheid is en soms ook wordt een deel van het groen extra aantrekkelijk gemaakt voor kinderen. In een stad als Amsterdam zijn de afgelopen jaren nogal wat natuurspeeltuinen gecreëerd die tegemoet komen aan de wens voor een meer groene opvoeding.

Kortom, waarom zouden gezinnen de stad nog verlaten? Met hun extraverte woongedrag beïnvloeden de nieuwe

middenklassegezinnen de agenda van stedelijke beleidsmakers en ontwerpers van wie een aantal ook zelf tot de categorie van stadsgezin behoort. Samen bouwen samen zij aan een stad 3.2 die beter is toegerust op gezinnen dan ooit het geval is geweest. Is er dan niets meer te wensen?

Ontwerpersuitdaging

De ontwikkelingen in de stad 3.2 faciliteren eerder het bijzondere dan het gewone, eerder het gezinsuitje dan het zelfstandig explorerende kind, eerder het commerciële dan het gewone buitenspelen. En vooral dat laatste is erg belangrijk voor kinderen. Keer op keer geven zij in onderzoek aan dat ze buitenspelen leuker vinden dan binnenspelen, maar juist dat gewoon wat buitenspelen zit in de verdrukking. Dat heeft veel te maken met de straat waarin stadskinderen wonen: die moet gedeeld met auto's en ook in toenemende mate met heel veel fietsen, paaltjes, winkeluitstallingen, afvalcontainers en wat al niet. Het wordt tijd dat we beter gaan kijken naar hoe de straat een echte *shared space* wordt waarbij ook kinderen aan hun trekken komen. Dat betekent bijvoorbeeld dat we in plaats van het traditionele speelruimteplan te volgen, moeten gaan kijken naar hoe we de straat tot een inclusieve ruimte voor iedereen maken. Hier ligt een belangrijke uitdaging voor ontwerpers (zie ook: www.gezinindestad.nl).

Een tweede wens gaat over de tot nu toe onderbelichte situatie in wijken verder van het centrum, buiten de ring. Ook daar wonen veel kinderen, vooral kinderen uit de lagere sociaaleconomische klasse, maar in toenemende mate ook weer veel middenklassegezinnen, migranten en anderen, voor wie de centrale stad te duur geworden is. Willen zij ook een babyccinno kunnen bestellen bij de Coffee Company of gaan de wensen een andere kant op? Hoe kan het groene karakter van de >>

buitenwijk zo worden (her)ingericht dat dit aantrekkelijk wordt voor jonge gezinnen? Ook hier ligt een opdracht voor ontwerpers, maar ook voor onderzoek. Over het wel en wee van de gezinnen buiten de ring weten we nog te weinig. Er is dus nog werk aan de winkel, maar de verwachting is dat stad en gezin elkaar ook in de toekomst blijven inspireren. ■

Noten

- 1 Jacobs, J., *The death and life of great American cities*, Penguin Books, Harmondsworth, 1961.
- 2 Ward, C., *The child in the city*, The Architectural Press, London, 1977.
- 3 Elligens, A., Wim van der Linden, fotograaf, Stichting Voetnoot, Antwerpen, 2008.
- 4 Zukin, S., *The cultures of cities*, Blackwell, Oxford, 1995.
- 5 De Meester, E., *A fine balance. The residential context and task division between partners*, UVA (proefschrift), Amsterdam, 2010. En: Boterman, W. en Karsten, L., *On the spatial dimension of the gender division of paid work in two-parent families: the case of Amsterdam*, the Netherlands, 2014.
- 6 De Wijs-Mulkens, *Wonen op stand*, Uva (proefschrift), Amsterdam, 1999. En: Boterman, W., *Residential practices of middle-classes in the field of parenthood*, UVA (proefschrift), Amsterdam, 2012.
- 7 Karsten, L., *Stedelijkheid in de lichte*, S&RO: 88(3), 2007, pp. 38-41
- 8 Zukin, S., *Naked city*, University Press, Oxford, 2010.
- 9 Karsten, L., *From Yuppies to Yuppies: Family gentrifiers consuming spaces and re-inventing cities*. TESC, 105(2), 2014, pp. 175-188.

Lia Karsten is associate professor Urban Geographies aan de Universiteit van Amsterdam. Zij heeft in 2013 een eredoctoraat van de Uppsala University gekregen voor haar werk op het gebied van stedelijk gezinsleven en opgroeien in de stad.

